

PROMENA RECEPCIJE ŽANRA MELODRAME
NA PRIMERU DVE ADAPTACIJE ROMANA MIR-JAM
RANJENI ORAO

(dramatizacija Borislav Mihajlović Mihiz, režija Soja Jovanović,
Atelje 212, 1972. /ekranizacija 1977./ naspram filma i TV serije
Zdravka Šotre iz 2009. godine)

Marina Milivojević Mađarev

UDK: 821.163.41-31:792
821.163.41.09Jakovljević, M.

Kroz spisateljsku sudbinu Milice Jakovljević prelamaју se mene i promene kulturnog modela u srpskom društvu. Pre Drugog svetskog rata ona je novinarka i spisateljica popularnih romana. Odmah nakon Drugog svetskog rata njen rad je proglašen bezvrednim, buržoaskim, a sama spisateljica je umrla zaboravljena i u bedi. Veliki povratak Mir-Jam dešava se sa usponom nove socijalističke srednje klase sedamdesetih godina 20. veka kada se njeni romani masovno pojavljuju u popularnim izdanjima. Ovaj novi talas počeo je pozorišnom adaptacijom romana Borislava Mihajlovića Mihiza, koju je režirala Sofija »Soja« Jovanović. U ovoj postavci se sa nežnošću, ali i jasnom ironijskom distancom tretiraju melodramski likovi. Na početku 21. veka Zdravko Šotra stvara filmsku i televizijsku adaptaciju u kojoj nema distance prema melodrami, već joj se vraća patos čime je napravljen

puni krug: od melodrame kao načina kritičkog sagledavanja fenomena savremenog društva, preko zabranjivanja (građanske) melodrame, zatim povratka melodrami kroz ironiju, i na kraju, u 21. veku, idealizovanja dobrog, starog građanskog društva kroz melodramu koja se približava bajki.

Ključne riječi: Milica Jakovljević; romani; kazališna adaptacija; televizijska adaptacija; promjena percepcije

UVOD

Milica Jakovljević je bila srpska novinarka i spisateljica koja je između dva svetska rata intenzivno pisala o položaju žene u srpskom i jugoslovenskom društvu. Profesionalnu karijeru započela je pre Prvog svetskog rata kao seoska učiteljica. Nakon Velikog rata je došla u Beograd i počela da radi kao novinarka u *Nedeljnim ilustracijama* i kao spisateljica ljubavnih romana. I u romanima i u novinskim člancima bavila se pitanjem položaja žena. Pitanje koje postavlja u romanu *Ranjeni orao* je: imaju li devojke pravo na seksualno iskustvo pre braka. Mir-Jam je stekla značajnu popularnost pre Drugog svetskog rata pišući o aktuelnim temama na način koji je bio prihvatljiv prosečnoj čitateljki *Nedeljnih ilustracija*. Nakon Drugog svetskog rata, u socijalističkoj Jugoslaviji, njeni romani su odbačeni kao reprezentanti poraženog buržoaskog društva i morala. Roman *Ranjeni orao* kao i sama spisateljica doživljava renesansu nakon pozorišne adaptacije *Ranjeni orao ili Smeju li devojke dopustiti probu pre braka* u Ateljeu 212 koju je potpisao Borislav Mihajlović Mihiz, a režirala istaknuta srpska rediteljka Sofija »Soja« Jovanović 1972. godine. U ovoj postavci melodrama je tretirana kroz persiflažu, sa elementima onoga što bismo mogli nazvati pretečom kempa. Predstava doživljava veliki uspeh, a nakon toga romani Mir-Jam se ponovo štampaju i čitaju. Od tada je prema evidenciji kataloga Narodne biblioteke Srbije svake godine izlazilo bar jedno

izdanje ovog romana počev od 1975, pa do početka 21. veka. Godine 2009. reditelj Zdravko Šotra prema romanu Mir-Jam snima seriju od 17 epizoda i celovečernji film. U ovoj najnovijoj adaptaciji roman je ponovo tretiran u ključu melodrame i doživeo je veliku popularnost. Od tada roman *Ranjeni orao* ima i po nekoliko izdanja u toku svake godine. U ovom radu ćemo analizirati kako je isto delo prešlo put od melodrame do persiflaže i kempa i nazad do melodrame.

ROMAN I OKO ROMANA

Pitanje kojim se bavila u svom romanu – da li devojkice imaju prava na seksualno iskustvo pre braka – Milica Jakovljević je prvo razmatrala u svojim novinskim člancima u *Nedeljnim ilustracijama*. Tako na primer u članku »Razlika u seksualnoj psihologiji žene i muškarca« (Mir-Jam 1930: 30, 31) autorka piše romantično o ženskoj seksualnosti. Mir-Jam tvrdi da se žena, kada se upušta u seks istovremeno i zaljubljuje, dok za muškarca stupiti u seksualnu vezu ne znači i emotivno se vezati već se dokazati kao mužjak i lovac. Sledstveno tome autorka zaključuje da seks postoji i za muškarca i za ženu, ali da je žena vernija od muškarca. U tekstu »Psihologija prve bračne noći« ona govori da su romantične devojkice nekada sa prijatnom zebnjom očekivale prvu bračnu noć i prvo seksualno iskustvo (Mir-Jam, 1930: 18). No, budući da savremene devojkice slobodno ostvaruju društvene kontakte sa mladićima dešava se da pod pritiskom mladića stupe u seksualne kontakte pre braka. Ako devojkica »popusti«, to će njenoj duši naneti bol jer se takvi »kontakti« često dešavaju u neadekvatnim uslovima i devojkica posle toga oseća grižu savesti. Ako je dečko ostavi, to je za nju krah. Čak i da se takva devojkica uda, na njoj će ostati ožiljci i nikada neće imati pravu prvu bračnu noć. Reč je u stvari o sentimentalnom pogledu na prvu bračnu noć i prvo seksualno iskustvo. Sa našeg istorijskog stanovišta,

a to znači dvadeset godina nakon prvog pojavljivanja knjige *Nevolja sa rodom* Judith Butler, možemo tvrditi da su ovakva određenja žene netačna, površna i sentimentalna. Međutim, smatramo da Mir-Jam, kada su u pitanju njeni novinski napisi, treba procenjivati iz njenog konteksta: a to znači, tridesete godine 20. veka, Kraljevina Jugoslavija – žene nemaju prava glasa, abortus je dozvoljen samo iz medicinskih razloga, a inače ilegalan i veoma opasan (Rada Drezgić, 2016: 337) i treba čekati još 38 godina do legalizacije anti-bebi pilule. Kada se sve to ima u vidu, saveti devojkama Mir-Jam za uzdržavanje pre braka postaju sasvim praktični. Takođe treba imati u vidu da ta romantizacija i sentimentalizacija ženskog pogleda na seks ima jasan cilj, a to je da legitimizuje seksualnu želju žene. Luce Irigaray tvrdi da žena u patrijarhalnom društvu služi za razmenu među muškarcima i da stoga ona kao objekt razmene ne može imati pravo na želju (Luce Irigaray, 1985:170). Legitimizacija želje zajedno sa pravom na školovanje, rad (i adekvatnu zaradu), kao i pravo glasa¹ su preduslovi da žena izađe iz pozicije objekta i to i sama Milica Jakovljević uočava i za to zalaže.

Kako ta legitimizacija želje izgleda u romanu? U uvodnom poglavlju predstavlja se težak život žena u Srbiji za vreme Austrijske okupacije tokom Prvog svetskog rata. To je posebno težak trenutak za malenu Anđelku. Njenoj majci javljaju da joj je poginuo muž tj. Anđelkin otac. Žene plaču, a uplašenu Anđelku sklanja nešto stariji dečak komšija koga ona zove Bata (budući pilot) koji se igra sa njom – tako »Bata« u svesti malene Anđelke postaje onaj koji joj daje sreću i osećaj sigurnosti. Ubrzo u epidemiji umiru i Anđelkina majka i baka, a Anđelku podiže teta. U drugom poglavlju koje se dešava dvadeset godina kasnije Anđelka je predstavljena kao savršena devojka koja je spremna da istovremeno bude domaćica, intelektualka, muzičarka i, naravno, seksualno poželjna lepotica. Tokom ovog poglavlja

¹ Videti tekst u *Nedeljnim ilustracijama* potpisan pseudonimom JSP »Politički uspeh žena o dobrobiti toga da žene imaju pravo glasa«, u kome se navodi da je Jugoslavija jedna od šest zemalja Evrope u kojoj žene još nemaju pravo glasa.

Anđelka i njen izabranik Toma se venčavaju. On je strasno voli i želi i njih dvoje kreću na romantični medeni mesec na jadranskoj obali. U trećem poglavlju, »Izgubljena nevinost« koje se dešava nakon prve bračne noći, dolazi do sukoba između supružnika. Muškarca mori istovremeno velika strast za ženinim telom i mržnja prema njoj jer nije »samo njegova«. Anđelka bez uspeha pokušava da ga ubedi da njena duša nije ukaljana. Ona je imala samo jednog, samo jednom, na moru, a on je bio nesrećni student medicine koji je ubrzo zatim umro. Međutim, muž joj ne veruje. Ubeđen je da je ona imala više ljubavnika i da će mu se svi smeјati. Anđelka se ponaša kao krivac. Pravda se, izvinjava, moli ga da joj oprost, plače, a on je nemilosrdan jer žena koja u brak ne uđe nevinna nije žena dostojna njegovog poverenja, poštovanja i ljubavi.

»Zašto uništava i gazi ceo moj život zbog jednog jedinog dana, jednog sutona, tamo na moru, još prve godine studija?« Zar je zato završila univerzitet? Ah, ništa to nije za muškarca. Ona za njega nije akademski obrazovana žena, već ženka koju je oskrnavio jedan muškarac pre njega i time mu oduzeo osveštano pravo! Dakle, žena je pre svega ženka pa tek onda intelektualac... (Ranjeni orao: 18)

Sukob se narednog dana pojačava. Smenjuju se situacije gde mladi par pred javnošću krije sukobe, a u sobi se smenjuju scene verbalnog nasilja koji je na ivici fizičkog i strasni ljubavni zagrljaji. Muž strasno želi Anđelku, ali ne može da se pomiri sa činjenicom da joj on nije prvi i to u njemu budi ogromnu ljubomoru i agresiju. Anđelka to trpi jer je dobra, jer ga voli, razume ga i smatra da je kriva. Nemoćna da ga urazumi ona u jednom trenutku pomisli čak i da se ubije, što dovede do toga da se Toma na trenutak smiri, ali kada na plaži vidi kako drugi muškarci gledaju Anđelku u kupaćem kostimu sve se vraća na staro. Situacija se prekida kada muž zapreti da će je vratiti tetki. Tada Anđelka odlučuje da ga napusti – ona ne može da podnese da razočara svoju tetu koja ju je odgajila. Uvređena i

dostojanstvena žena napušta muža, a on ostaje prkosan i gord, iako strepi zbog gubitka supruge i mogućeg društvenog skandala.

U broju 20. *Nedeljnih ilustracija* od 11. maja 1930. godine Mir-Jam piše tekst »Prkos i gordost u ljubavi«. Ona preporučuje da se emocije ne iskazuju jasno i otvoreno jer je igra mnogo inspirativnija za ljubav od čiste situacije.

Ljubav je večno osećanje, istovetno od svog postanka pa do beskonačnosti, ali ono ima svoju boju, svoj ton koji je u romantičnom dobu bio sentimentaln [...]. Danas je u ljubavi mnogo prkosa. Prkosi i muškarac ženi i ona njemu (Mir-Jam 1930c: 2)

Znači, ljubav je jedna vrsta društvenog nadmetanja između muškaraca i žena, ali i muškaraca i muškaraca oko žena i žena i žena oko muškaraca. Po tom principu se i dalje odvija zaplet. Autorka junake deli na dve grupe: oni koji imaju razumevanja za Anđelkinu »epizodu« i oni koji nemaju. Autorka pokazuje kako društvena pozicija i životna dob utiču na stav prema problemu i posebno insistira na različitim pozicijama koje u celoj stvari drže muškarci. Mlađi muškarci (osim Nenada) su protivurečni – s jedne strane nevinost je suština devojke, sa druge strane čine sve da upravo sa takvim devojka stupe u kontakt van braka i pri svemu tome surovo kažnjavaju svoje izabranice ako su se »prepustile« zato što to znači da je njihov glavni plen već ulovio neki drugi muškarac, te da je time žena saučestvovala u prevari. Pojednostavljeno, ženska nevinost je važna zbog među-muških odnosa, a ne zbog žene same. Protiv ovakvog stava su stariji muškarci koji su isključeni iz muškog nadmetanja, jer se borba za plen tiče isključivo lovaca tj. seksualno aktivnih muškaraca. Žene se dele na dve osnovne grupe – one koje su prihvatile društvenu igru i svoju nevinost ili nevinost svojih kćerki koriste radi manipulacije i društvenih transakcija i one koje odbijaju sebe da vide kao aktivnog učesnika u igri već isključivo kao žrtvu. Anđelka je glavni reprezent ovih drugih.

A u čemu se tu sastoji tvoj greh? Kako muškarci žive? Koliko grehova oni imaju? Ne možeš im nabrojati ljubavnica! Sebični su, prisvojili sva prava, a nas osuđuju i onda kad učinimo nešto iz iskrene ljubavi. Eto, ti prva. Ti nisi bila grešnica, ti si volela! I ja sam volela, ne znajući da je pokvarenjak. Mi smo njihove žrtve. (Ranjeni orao: 45)

Posmatrajući na ovakav način poziciju žene Mir-Jam pokazuje da ima kritički stav prema shvatanjima društva, ali suštinski ne dovodi u pitanje društveni poredak već traži rešenje u datim okolnostima, te ženama i u romanu a i u svojim novinskim napisima sugerise lukaviju taktiku. To je, uostalom, i osobina žanra melodrame – ona nikada ne dovodi u pitanje moralni konsenzus autora i njegove publike. Mir-Jam svoje junake drži u nekoj vrsti društvenog samodovoljnog balona u kome je sudar ženske emancipacije i muške časti glavni (mada rešiv) problem. Samo u nekoliko navrata možemo da naslutimo širi društveni kontekst – kada tetka kaže da je popustljiva prema učenicama, jer neke od njih dolaze gladne u školu jer nemaju šta da jedu i kada priča o tome kako prodavci drveta ne dozvoljavaju sirotinji da kupi četvrt metra drva u februaru. Kakva je zemlja ta Srbija, to jest Jugoslavija? Ne znamo. I sama autorka kao da živi u tom balonu jer dok se objavljuje njen roman (između Božića 1940. i 1941. godine) u Evropi uveliko besni Drugi svetski rat, u toku je odsudna bitka za Britaniju, gasne komore u Aušvicu su puštene u pogon, a Jugoslavija se priprema za ulazak u Trojni pakt... Milica Jakovljević kao novinarka i građanka neke od tih podataka i sama zna, ali nju kao spisateljicu ljubavnih romana to ne zanima jer melodrama postoji samo u konsenzusu autora i ukusa većine. Predvidljiva posledica takvog stava je da umetnici, kritičari i intelektualci koji insistiraju na aktivnom odnosu umetničkog dela prema društvenom kontekstu njen rad odbacuju – intelektualci iz KPJ su »precrtali« i Milicu Jakovljević i njeno delo. Čitav njihov rad (pa i uspeh) zasnivao se na ultimativnoj borbi protiv građanske (oni bi rekli buržoaske) etike i estetike i veličanju oružane borbe protiv fašizma, a Milica Jakovljević jeste

predstavnik građanskog u kontekstu srpskog građanstva između dva rata. To što se ona za vreme rata distancirala i osamila u očima intelektualaca i pisaca iz KPJ jedva da je bilo malo više prihvatljivo od čiste kolaboracije. Sa ove istorijske distance može samo osuditi takav grub potez prema jednoj od vodećih novinarki između dva svetska rata. Međutim, ono što jeste zanimljivo je pitanje kako je nakon 25 godina zaborava Mir-Jam ponovo postala popularna?

PREDSTAVA *RANJENI ORAO ILI SMEJU LI DEVOJKE DOPUSTITI PROBU PRE BRAKA*

Nekoliko decenija pošto je roman prvi put objavljen i koju godinu nakon što je odigran mjuzikl *Kosa*, a anti-bebi pilula ušla u masovnu upotrebu dramaturg i vrstan pisac Borislav Mihajlović Mihiz je uradio pozorišnu adaptaciju romana *Ranjeni orao*. Ovom predstavom se Mir-Jam vraća u fokus javnosti. Ponovni uspon Mir-Jam dešava se kada socijalističko građanstvo uživa u komforu savremenog života tajno maštajući da sasvim usvoji životni stil buržoazije, iako javno i dalje zagovara socijalističke vrednosti. Način na koji su dramaturg, rediteljka i glumci pristupili postavci romana upravo korespondira sa ovom društvenom situacijom.

Predstava ima dvostruki naslov *Ranjeni orao ili Smeju li devojke dopustiti probu pre braka* čime se stavlja da znanja da stvaraoce predstave prevashodno interesuje tema seksualnih sloboda. Zašto seksualna sloboda? U Jugoslaviju se oseća talas seksualne revolucije i nailazi na otpor socijalističkih glasno-govornika koji negoduju zbog zapadnih uticaja. S druge strane, socijalistička Jugoslavija se temelji na modernističkim principima ravnopravnosti polova koja u praksi nailazi na negodovanje građanstva koje bi i u socijalizmu da zadrži svoj patrijarhalni moral. Zato je problem seksualnih sloboda u tom vremenu jedno od važnih pitanja, te

roman koji se bavi pitanjem seksualnih prava žena postaje na nov način intrigantan. Zbog toga što se insistira na osnovnoj temi romana iz dramatiizacije su isključene bočne priče koje se tiču pitanja braka (Nenadov rođak, Safetova porodica, građani malog grada u Makedoniji i porodici Nenadove verenice, događaji nakon venčanja Pilota i Anđelke...) i akcenat je stavljen na scene vezane za problem devojačke nevinosti, seksualne vernosti žena, muških osvajanja i žene kao žrtve i manipulanta (likovi Anđelke, njene tetke kao glavne saveznice, muža, bivšeg ljubavnika Marića i njegove žene, potencijalnog ljubavnika Safeta i pilota Nenada kao konačnog izabranika glavne junakinje). Pored ovih likova uveden je i lik naratorke – Mir-Jam (Ružica Sokić) uz pomoć koje se sadržava element naracije radi sažimanja same priče. Roman je većim delom pisan u dijaloškoj formi i Mihiz je nastojao da u dramatiizaciji sačuva replike koje imaju dramski potencijal i/ili omogućavaju da se postavi novi žanrovski okvir dramske priče. Nov kontekst zahtevao je nov pristup priči pa su rediteljka i glumci izvršili žanrovsko pomeranje ka humorističkoj parodiji na tragu kempa.

Ovaj pristup je sistematično sproveden kroz čitavu predstavu. Scenski prostor, naročito deo scene u kome je Mir-Jam natrpan je kič elementima – ružičaste tapete sa cvetićima, ružičasta kućna haljina sa cvetićima i plisiranim rukavima, gipsane figure Kupidona, kitnjasti buketi cveća, ratluk na radnom stolu... Predstava počinje tako što Ružica Sokić kao Mir-Jam uz pratnju klavira² sa naglašenim patosom peva romansu, a zatim kada je zahvati »spisateljski zanos« počne da piše to jest pripoveda roman o Anđelki. Način na koji Ružica Sokić igra Mir-Jam pokazuje naglašeno uživanje autorke u sopstvenoj priči kojom se ona naslađuje kao i kolačićima koje gricka dok smišlja priču. Anđelka (Jelisaveta Seka Sabljčić) i Miša Đurović (Petar Božović) ulaze na scenu u ritmu modernog plesa i pratnju klavirske muzike i staju u poziciju koja bi se mogla nazvati »srećni par sa stare fotografije«. Međutim, naglašen, iskežen osmeh, potcrtava ironičan

² Klavir kao obavezan deo građanskog salona.

pristup gestu tj. slici srećnog para i taj princip pomeranja u značenju gesta primenjuje se u čitavoj predstavi. Svaki glumac je pažljivo proučio gestove koje u melodramama i na starim fotografijama zauzima tip blizak njegovom karakteru. Tako Ružica Sokić igra karikaturalnu predstavu spisateljice, Jelisaveta Seka Sabljčić preuzima gestove naivke, Feđa Stojanović (Pilot) dobrog momka, Petar Božović (suprug Miša Đurović)³ grubijana i nasilnika iz melodrame. Bora Todovorić (Gojko Marić) oponaša gestove zavodnika i zlikovca, Renata Ulmanski (Teta) učiteljice, intelektualke iz nemih filmova, a Miodrag Andrić – Ljuba Moljac igra Safeta kao dobrog momka iz susjedstva. Doslovno svaka scena i svaki gest u svakoj sceni je mali omaž odgovarajućoj situaciji iz melodrame. Glumci tokom igre namerno zadržavaju geste onako kako bi to radili glumci u melodramama u nemom filmu poput Mary Pickford ili Douglasa Fairbanksa. Ono što je takođe važno jeste da, za razliku od Mir-Jam koja staje na stranu Anđelke, stvaraoci pozorišne predstave podjednako ironiziraju sve aktere u predstavi utvrđujući da su oni zajedno sa spisateljicom deo jedne iste igre. Tako, Ružica Sokić igra Mir-Jam kao izrazito romantičnu ženu koja samozadovoljno uživa u sopstvenoj literaturi: plače dok piše o tužnim scenama istovremeno mljackajući parče kolača ili ratluka. Seka Sabljčić tumači lik Anđelke kao ženu koja igra ulogu naivke iza koje »proviruje« žena koja ima mnogo više iskustva nego što bi htela i smela drugima da prizna, a u trenucima kada igra žrtvu ona dobija histerični napad dostojan prave kaćiperke. Poseban fenomen predstavlja uloga tzv. intelektualke koju igra Renata Ulmanski (Teta), a delimično i Anđelka Seka Sabljčić. Stalnim i brzim ponavljanjem i insistiranjem na činjenici da je Anđelka:

[...] univerzitet završila, osobito govori francuski, pohađala je ritmičku školu gospođe Mage Magazinović, sjajno svira mandolinu [...] (Ranjeni orao ili Smeju li devojke dopustiti probu pre braka: 5, 6)

³ U dramtizaciji se Anđelikin suprug zove Miša, a ne Toma kao u romanu.

Mihiz ukazuje na činjenicu da se tu ne radi o tome da je Anđelka stvarno izrasla u intelektualku. Insistiranje na njenim kvalifikacijama stvar je palanačke poze i lične promocije koja ima za cilj da nadomesti to što Anđelka nema miraz. Ovakvo tumačenje lika tetke i Anđelke ima svoju osnovu u romanu jer i spisateljica direktno, ali i kroz usta likova insistira na tome da je Anđelka završila prava, ali nigde ne daje ikakve naznake da će Anđelka zaista biti pravica. Naprotiv! U samom romanu tetka kaže da Anđelka može da radi dok ne rodi dete, a posle treba da se posveti roditeljskim obavezama. Slično razotkrivanje možemo da uočimo i kod lika Miše koga igra Božović. U romanu je on predstavljen kao balkanski patrijarhalni momak, a Božović nam pokazuje kako takav tip zaista izgleda, tj. kako se on otkriva kroz svoje geste. On rado zauzima poze uvređenog herojskog junaka iza koga se vrlo lako otkrije dinarski grubijan i sirovina koji, radi »crnogorske časti«, bukvalno gazi ženu, a zatim cmizdri nad svojom sudbinom i patetično se bije u glavu, bacaka po krevetu... Feđa Stojanović igra Pilota to jest heroja, izabranika srca glavne junakinje koji ima sasvim neherojski habitus. Kada treba da se predstavi kao pilot on zauzima dostojanstvene pozicije, ali kada se zaboravi lako se pretvori u simpatičnog zvekana. Safet je u romanu dobri provincijalac koji je strasno i naivno zaljubljen u Anđelku. Onako kako ga igra Ljuba Moljac, on je običan glupak sa jakim južnjačkim akcentom. Bora Todorović igra zavodnika i industrijalca Gojka Marića kao zlog momka, gangstera iz nemih filmova. Tokom čitave predstave glumci i rediteljka će pedantno preuzimati gestove sa predratnih fotografija, nemih i prvih zvučnih filmova – jednom rečju nanovo će rekreirati gestualne znakove melodrame u novom humoristično parodičnom ključu. Zašto to rade?

Zato što melodramu možete igrati kao melodramu samo ako publika i autor dele iste moralne nazore, jer melodrama je sva sazdana oko morala. Imajući u vidu društveni kontekst u kome se dešava predstava (hipi pokret, promenjen odnos prema ženskom telu i uopšte pravima žena) pravo na seksualnu slobodu jeste važno, ali je moralna dilema vezana za defloraciju

irelevantna, čak smešna, te melodrama spontano kliza u komediju. Međutim dramaturg, rediteljka i glumci ne žele da nanovo osude Mir-Jam i njene likove. Naprotiv! U društvu koje sanja o buržoaskom stilu života ovi likovi i njihova autorka moraju biti amnestirani i približeni savremenom gledaocu tako što će biti tretirani kroz humorističku parodiju. To uživanje u kiču koji logično pripada romanu Mir-Jam približava predstavu *Ranjeni orao* kempu koji baš nekako u to vreme postaje sve više prisutan na umetničkoj sceni kao način da se razotkriju maske rodnih identiteta. Soja Jovanović i glumci zaista ispituju koliko su rodne manifestacije performativne i duboko povezane sa onim što društvo doživljava kao pravog muškarca i pravu ženu, te kako se gest, koji se vezuje za rodne uloge menja baš kao što se i moda menja. Kemp nema kritički stav prema kiču nego naprotiv u njemu uživa. To je verovatno bio jedan od razloga da je predstava bila veoma popularna kod publike, ali od strane stručne javnosti uglavnom tretirana kao »zabavna« a ne razotkrivajuća u odnosu na socijalizam koji sve više postaje prazna forma i u kome sve više građana mašta o povratku vrednostima koje zastupa Mir-Jam u svom romanu.

I tako dok su se socijalistički građani kikotali gledajući predstavu *Ranjeni orao ili Smeju li devojke dopustiti probu pre braka* i intimno uživali u buržoaskom kiču, društvo koje je stajalo na radikalno drugačijim estetskim osnovama je polako klizalo u dekadenciju, pa u krizu, a onda tranziciju materijalnih dobara iz ruku socijalističkih građana u ruke nove buržoazije. Sve ovo bilo je, kao što znamo, praćeno ratom u prostoru koji se nekada zvao zajednička država, a sada region. U tom periodu *Ranjeni orao* se vraća u žanr melodrame.

SERIJA I FILM ZDRAVKA ŠOTRE *RANJENI ORAO*

Reditelj Zdravko Šotra u svojoj bogatoj biografiji ima više uspešnih filmova i TV serija, ali za naše razumevanje uspeha TV serije i filma *Ranjeni orao* bilo bi dovoljno podsetiti na veliki uspeh kod publike ekranizacije romana Stevana Sremca *Zona Zamfirova*. Upravo taj film je reprezentativan kako za Šotrin pristup književnom delu, tako i za način na koji pravi glumačku podelu. U oba slučaja možemo govoriti o tome da se melodramski principi koriste za stvaranje nove bajke, a o čemu se radi pokušaćemo da ukratko objasnimo na primeru ekranizacije romana *Ranjeni orao*.

Reditelj veoma pažljivo i dosledno prati naraciju Mir-Jam sa svim meandrima koje sebi može da dopusti jedan roman koji je izlazio u nastavcima. Posledica toga je da u seriji imamo sporu naraciju. U prvoj epizodi serije postavljena su prva tri poglavlja romana: Period Prvog svetskog rata, venčanje i razlaz Anđelke i njenog supruga nakon dva dana braka. U filmu, sve se to dešava u desetak minuta. Budući da je sasvim oslonjen na roman koji, kao što smo već utvrdili, ne mari mnogo za kontekst u kome je nastao, film i TV serija u stvari ne reprezentuju srpsko društvo neposredno pred Drugi svetski rat, već bajkoviti melodramski svet u kome su sve dobre devojke obavezno i lepe i bez obzira da li plaču, ili rade u polju, ili se ljube, imaju besprekorno namazani karmin. Dok su svi ljubavnici obavezno i zgodni i plećati i imaju ispeglane košulje bez obzira da li su pošli na venčanje ili da ubiju sebe i ljubavnicu koja ih odbija. Podrazumeva se da su kuće uvek uredne, uvek lepo nameštene, a ulice čiste. To je svet u kome veoma lako shvatate ko je ko, šta ko želi, ko je u pravu, a ko ne, i ko zaslužuje srećan kraj. Kao i svaka bajka i ova se dešava u prošlosti, te ta prošlost deluje kao uređeno i skladno doba nasuprot svetu haosa i nereda u kome živi običan građanin koji redovno gleda seriju. I to je dominantan osećaj koji prati ovu seriju dok je drama oko defloracije i prava na emancipaciju samo povod za kreiranje ovog prijatnog sveta.

Ovo se naročito lepo vidi upravo u toj prvoj epizodi u sceni kada muž otkriva da Anđelka nije ušla u brak nevina. Scenografija predstavlja skromnu, ali veoma lepu sobu sa pogledom na more i čipkom na jastucima. U romanu se ne opisuje scena seksa već se govori o tome šta se dešava nakon seksa. Šotra krajnje umiveno snima scenu seksa i mi u krupnom planu vidimo lice muža (Vojin Četković) koji usred seksualnog akta u prvoj bračnoj noći (koji obavlja obučen u gornji i donji deo svilene pižame) zapanjeno shvata da mu žena nije nevina. Žena tj. Anđelka (Sloboda Mićalović) je tokom seksualnog čina takođe obučena u veoma elegantnu, belu satensku spavaćicu. Počinje scena sukoba između njih dvoje koja se snima tako da je u fokusu kamere u stvari muž i njegova duševna borba i patnja zbog toga što ga je žena prevarila sa drugim. Vojin Četković (i sam reditelj) se jako trudi da patnja muža izgleda dostojanstveno. Nema neprijatnih grimasa, nema grubih reči... U naročito teškom trenutku niz lepo i skamenjeno muško lice teku suze bez ridanja. Žena kleči pored njega i ljubi ga u ruku jer se iskreno kaje i saoseća sa njegovom patnjom. Njegova patnja je njena patnja jer reditelj veoma nastoji da opravda i objasni postupke muža. Svet filmske i TV ekranizacije *Ranjenog orla* je svet dostojanstvene patnje, finih manira i sjajnih kostima i kao takav je melodramska nego gde su u fokusu ljubavne nezgode i zgone dostojanstvenih i lepih junaka koje će se, naravno, završiti srećno po najlepšu i najlepšeg – Anđelku i Nenada (Nenada Aleksića igra Ivan Bosiljčić). Publika iskreno uživa u ovom lepom svetu koji je, čini se nekada postojao i u kome su se poštovale prave, tradicionalne vrednosti, časti, porodice, dobrote, lepote, dostojanstva i žrtvovanja koje ima smisao i koje se, u ovom svetu, uvek isplati.

UMESTO ZAKLJUČKA PITANJE

Osamdeset godina nakon što je roman *Ranjeni orao* napisan postao je popularniji više nego ikada do sada i to baš kao melodrama sa elementima bajke. Zašto? Zašto baš u ovom obliku a ne kao melodrama sa elementima društvene kritike, ili persiflaža žanra? Da li iz toga možemo da izvučemo i nekakve zaključke o odnosu savremenog društva i estetike prihvaćene od strane najširih društvenih slojeva i koje? To je otvoreno pitanje koje prevazilazi domen teatrologije, ali je vredno razmatranja.

LITERATURA

- Butler, Judith. 2010. *Nevolja s rodом: feminizam i subverzija identiteta*, Loznica, Karpos.
- Drezgić, Rada. 2016. »Istorija kontrole rađanja u Srbiji: sprečavanje i/ili prekid trudnoće« http://www.sociologija.org/admin/published/2016_58/3/504.pdf, pristupljeno 19. januara 2020. 19.23.
- Irigaray Luce. 1985. *This Sex Which Is Not One*, Ithaca, New York Cornell University Press <http://kunsthallezurich.ch/sites/default/files/downloads/irigaray-this-sex-which-is-not-one.pdf>, pristupljeno 19. Januara 2020. 20.25
- Nedeljnici:
- Lazić Jasmina. 2008. »Pilula koja je promenila sve«, *Vreme*, Beograd, g. X, br. 932, 13. novembar 2008.
<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=743706> pristupljeno 19. janura 2020. U 21.40.
- J. S. P. 1930. »Politički uspeh žena«, *Nedeljne ilustracije*, Beograd, br. 13. 23. mart (IV godina), str. 6 i 7.
- Mir-Jam. 1930a. »Razlika u psihologiji muškarca i žene«, *Nedeljne ilustracije*, Beograd, g. IV, br. 11, 9. mart, str. 30. i 31.

Mir-Jam. 1930b. »Psihologija prve bračne noći«, *Nedeljne ilustracije*, Beograd, g. IV, br. 13, 23. mart, str. 18.

Mir-Jam. 1930c. »Prkos i gordost u ljubavi«, *Nedeljne ilustracije*, Beograd, g. IV, br. 20, 11. maj, str. 2.

Roman:

Mir-Jam, *Ranjeni orao*

file:///C:/Users/Marina/Downloads/Milica-Jakovljevi%C4%87-MirJam-Ranjeni-orao.pdf

Predstava:

Mir-Jam, *Ranjeni orao ili Smeju li devojke dopustiti probu pre braka*, dramatisacija Borislav Mihajlović Mihiz, rediteljka Soja Jovanović, Atelje 212, Beograd 1972. (snimak 1977),

<https://www.youtube.com/watch?v=6M9k5ictUkY>.

Film:

Ranjeni orao, po motivima istoimenog romana Mir-Jam, scenarista i reditelj Zdravko Šotra, Košunjak film, Beograd 2009.

<https://andrija-i-andjelka.com/ranjeni-orao-2009-domaci-film-gledaj-online>.

CHANGES IN THE RECEPTION OF THE MELODRAM GENRE BY
THE EXAMPLE OF TWO ADAPTATIONS OF THE MIR-JAM NOVEL
WOUNDED EAGLE

(dramatization by Borislav Mihajlović Mihiz, directed by Soja Jovanović,
Atelje 212, 1972, screen adaptation 1977, versus the film and TV series
by Zdravko Šotra from 2009)

Abstract

The changes in the cultural model in Serbian society could be observed through the writer's fate of Milica Jakovljević (alias Mir-Jam). In the years before World War II she was a journalist and popular novel writer. After the war her work has been declared as worthless, bourgeois, and the writer herself died in misery and forgotten. The great come back of Mir-Jam occurred with the rise of the new socialist middle class in the 1970s. This began with a theatrical adaptation of the novel by Borislav Mihajlović Mihiz, directed by Sofia »Soja« Jovanovic. In this performance, the melodramatic characters are treated with gentleness but also clear ironical distance. At the beginning of the 21st century, Zdravko Šotra created film and television novel adaptation in which there was no distance to melodrama, returning to it's full pathos, making a full circle: from melodrama as a way of critically considering the phenomenon of modern society, across the forbiddance of (civic) melodrama, then returning to the melodrama through irony, and finally, in the 21st century, idealizing of good, old civil society through melodrama as a fairy tale.

Key words: Milica Jakovljević; novels; theatrical adaptation; television adaptation; change of perception